

Vprašanje stroškov v avstrijski arhivski dejavnosti

WILHELM WADL

Zadnja leta so se zaradi varčevalnih ukrepov in zmanjševanja števila kadrov v javni upravi na prepihu znašli tudi arhivi, v katerih se presoja in obravnava zlasti učinkovitost kadrov in rentabilnost osnovnih sredstev. Obračun in evidenca stroškov se tudi v javnih službah vedno bolj obravnava kot sredstvo za preglednost stroškov, da se odkrijejo možnosti racionalizacije in zmanjšane porabe v upravi. Arhivi so kot končni ocenjevalci upravnega dokumentarnega gradiva, kot njegovi varuhi, ki ga ob potrebi dajo na voljo, del uprave. Kar zadeva kadrovske zasledbe in osnovna sredstva, se arhive že tradicionalno obravnava mačehovsko. Če arhivi v tekoči razpravi o obračunavanju stroškov v javni upravi ne bodo mogli dejavno sodelovati, grozi nevarnost, da jim bodo še naprej zmanjševali osnovna sredstva in redčili kadre. Pri tem samo verbalni opisi dejavnosti kot argumenti očitno ne zadoščajo več. Pomembna je kvantifikacija.

Na Koroškem se je v devetdesetih letih z graditvijo deželnega arhiva položaj arhivske dejavnosti odločilno spremenil, hkrati pa je bil prvič v Avstriji sprejet zakon o deželnem arhivu.¹ To je dalo deželnemu arhivu popolnoma novo organizacijsko-pravno osnovo. Izločili so ga iz deželne uprave in ga povišali v samostojno deželno ustanovo.²

Člen 17, odst. 2 arhivskega zakona določa: "Za uporabo arhivskega gradiva ustanova ne sme zahtevati nobenega plačila. Če ustanova opravi določena dela za pripravo arhivskega gradiva za uporabo (reprodukcije, prepisi, mnenja itd.), je treba to storitev ustrezno plačati." Uradi in službe dežele Koroške so seveda izvzeti iz obveznosti plačila, ne pa tudi zvezni uradi in občine. "Višino nadomestila stroškov mora določiti direktor po načelu pokrivanja stroškov, ob upoštevanju stroškov za redne dejavnosti zaposlenih kadrov, ki opravijo to nalogo, in stvarnih stroškov." Ta določila so nujno zahtevala izdelavo modela za obračun stroškov. Izdelan je bil v pripravljalni fazi izločitve deželnega arhiva skupaj s posvetovalno družbo, specializirano za neprofitne organizacije. Z izločitvijo in novim pravnim položajem ima Koroški deželni arhiv sedaj v Avstriji brez dvoma poseben položaj. V

drugih sektorjih avstrijske kulturne dejavnosti so te izločitve seveda postale že pravilo. Tako je bilo npr. izločeno že Zvezno gledališče in večina zveznih muzejev.

Nujnost varčevanja in/ali povečevanja dohodka je medtem že v celoti zajela tudi vse sektorje avstrijske arhivske dejavnosti. Neugoden finančni položaj Katoliške cerkve v Avstriji je npr. na področju cerkvenih arhivov sprožil odločilne spremembe. V vseh škofijah v Avstriji so sprejeli in objavili pravila "za zaščito in uporabo arhivov Katoliške cerkve".³ Osebna uporaba arhivskega gradiva v škofijskih arhivih je sicer še vedno brezplačna, za odgovarjanje na pisne ali ustne poizvedbe, kot tudi za izdelavo prevodov in prepisov pa je na splošno obvezno plačilo takse, in sicer 350 šilingov za vsake pol ure.

Pravila za določitev taks so v zadnjih letih tudi glavna tema redne rubrike "Gesetzliche Bestimmungen und Verwaltungsvorschriften für das staatliche Archivwesen" (Zakonska določila in upravni predpisi za državno arhivsko dejavnost) v nemškem časopisu "Der Archivar". Od leta 1995 so – brez zahteve po objavi celotnega besedila – objavili takšna pravila v novi ali spremenjeni obliki za dežele Mecklenburg-Vorpommern (1995), Turingija (1994), Saška (1996) in Berlin (1997), kot tudi za Nemški zvezni arhiv (1997).⁴

Skupno prizadevanje za povečanje dohodka. Le-tega pa v arhivski dejavnosti nikoli ni bilo treba ustvariti v tolikšni meri, da bi lahko arhivi svoj obstoj utemeljevali ali spodbijali samo z njim. Zato bi bilo pomembno razširiti vidik obračunavanja stroškov. Vsak enkrat že izdelani model obračunavanja stroškov namreč lahko pomaga ne le pri odločitvi glede oblikovanja tarife za stranko, ampak se ga da uporabiti tudi za količinsko predstavitev opravil arhiva znotraj uprave. Preden pa to pobliže razložimo na primeru modela obračunavanja stroškov, ki ga uporablja Koroški deželni arhiv, naj predstavimo še nekaj splošnih razmišljanj o tej temi. Naslednja opažanja so tudi prispevek k že zdavnaj zakasneli

¹ Landesgesetzblatt für Kärnten 1997, št. 40.

² Ogris, Alfred: Die Ausgliederung des Kärntner Landesarchivs – ein Sonderfall, v: Ogris, Alfred: Das neue Kärntner Landesarchiv und seine rechtlichen Grundlagen, Celovec 1997, str. 15 in sledeče.

³ Glej npr. Ordnung zur Sicherung und Nutzung der Archive der Katholischen Kirche in der Diözese Gurk, Celovec 1998, zlasti str. 9 in sledeča.

⁴ Der Archivar. Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen 49 (1996), separat str. 643 in sledeče (Mecklenburg-Vorpommern); 48 (1995), separat str. 639 in sledeče (Turingija); 50 (1997), separat str. 354 in sledeče (Saška); 51 (1998), separat str. 641 in sledeče (Bundesarchiv) in separat str. 646 in sledeče (Berlin).

zgleadni razpravi, ki jo je sprožil Gerhart Marckhgott na enem zadnjih avstrijskih Arhivskih srečanj.⁵

Po splošnem mnenju danes živimo v informacijski družbi. Arhivsko gradivo je nosilec informacij. Informacija je blago. Te njene lastnosti se arhivisti veliko premalo zavedajo. V vsakdanji arhivski praksi – vsaj v deželnih arhivih – skoraj vsak dan veliko neposredno uporabljajo arhivsko gradivo.

Arhivisti imajo na trgu informacij poseben položaj, ki ima na nekaterih področjih skorajda monopolen značaj. Znano je, da prostega dostopa do starejšega gradiva nikakor ne moremo enačiti z dostopom do informacij v tem arhivskem gradivu. Zaradi pisave in razumevanja, ki otežuje dostopnost, je z marsikaterega vidika ovira primerljiva z nujnostjo po pretvorbi starejših računalniško obdelanih dokumentov. Za to pretvorbo pa ustrezni strokovnjaki zaračunajo visoke stroške, zakaj torej ne tudi za analogen proces transkripcije in interpretiranja zgodovinskih dokumentov?

Kar nič ne stane, ni nič vredno! Ta banalni stavek je treba takrat, ko gre za arhiviste, poudariti z dveh vidikov:

1) Arhivisti so visoko specializirani in kvalificirani informacijski tehniki. Večina njihovih storitev je brezplačna, saj zanje nič ne zaračunajo. To zmanjšuje njihov ugled v družbi, ki vrednost svojih članov meri le po ekonomsko izračunljivih storitvah.

2) Arhivistom bi se občutek lastne vrednosti še povečal, če bi imele njihove storitve tudi ceno.

Moderni arhivi so že zdavnaj več kot le inštitucije, ki služijo ohranitvi oblastvenih pravnih in drugih interesov. So tudi mesto znanstvenega raziskovanja kot ustanove, na katere se obračajo najrazličnejše osebe z najrazličnejšimi interesi in željo po najrazličnejših informacijah. Ker pa postaja dostop do arhivskega gradiva vse lažji, se nujno pojavi vprašanje, če in v kolikšni meri so arhivi dolžni svoje storitve opravljati brezplačno. Kar zadeva plačilo stroškov za izposoj za specifične posamične storitve na področju reprodukcije, je bila obveznost plačevanja stroškov tudi v Avstriji vedno splošno priznana. Načelno obveznost plačevanja stroškov za splošen dostop do arhivskega gradiva, ki je v nemških arhivih danes v glavnem že uveljavljena,⁶ pa v Avstriji na splošno skoraj povsod zavračajo. Ker tam, kjer so splošne pristojbine za uporabo obvezne, vedno najdejo kopico posebnih določil in določil, ki predpisujejo izjeme, to težko izvajajo, finančni

dobiček pa je v glavnem prej skromen kot ne, si nihče ni prizadeval za sprejetje takšnega določila v okviru koroškega zakona o deželnem arhivu. Dostop do arhivskega gradiva in v njem shranjenih informacij je zato v okviru pravilnika o uporabi za vsakega interesenta brezplačna kulturna in državljanska usluga, ki jo plača dežela Koroška kot lastnica ustanove.⁷

S prostim dostopom do arhivskega gradiva pa zelo pogosto še ni vse opravljeno. Ni več tako daleč čas, ko bodo arhivisti strokovnjaki, ki bodo edini znali prebrati listino zemljiške knjige v kurentni pisavi. Ta sposobnost je danes pri večini delavcev v svobodnem poklicu na pravnem področju prav tako redka kot pri številnih mlajših vodjih zemljiške knjige. Še manj jo je po vsej verjetnosti upravičeno pričakovati pri zasebnih uporabnikih arhivskega gradiva, ki arhiv obiščejo zaradi trenutnega pravnega interesa. Povpraševanje po prepisih, mnenjih in stališčih vseh vrst zato stalno narašča. Zakaj naj arhivist pripravi informacijo brezplačno, če jo npr. odvetnik, ki jo potrebuje, svoji stranki zelo dobro zaračuna? Predvsem tu imajo številni arhivisti precejšnje zadržke, še zlasti tisti, ki se imajo preveč za čiste zgodovinarje in zato nasprotujejo, da bi se ubadali z mnenji in stališči. Odkrivanje zgodovine nekega zemljišča ali nastanek servitutnega pa je brez dvoma tudi za zgodovinarje lahko podobno privlačno in napeto kot ukvarjanje s srednjeveškimi poneverbami listin. Veliko takšnih vprašanj brez raznolikega znanja zgodovinarjev sploh ni rešljivih. Vsekakor pa spadajo na področje uporabnih, brez dvoma tudi tržnih znanstvenih storitev.

Dostop do arhivskega gradiva in tako posredno tudi do posebnih informacij je na Koroškem po zakonu o arhivih prost in brezplačen. Pač pa je treba plačati za pripravo informacij. Pri praktičnem izvajanju teh novih določil so se na začetku pojavile težave z uporabo. Najrazličnejši znanstveni projekti so financirani iz proračuna. Sodelavci pri projektih pošiljajo številna pisma in vprašalnike in od arhivistov pričakujejo, da jih bodo obdelali gratis. To pa je nepošteno. Če so arhivisti kot aktivni pomočniki pri znanstvenih raziskavah nepogrešljivi, bi bilo prav, da bi njihovo sodelovanje kot stroškovni dejavnik vključili v načrt stroškov.

Kakšen je torej model izračuna stroškov, ki ga je Koroški deželni arhiv izdelal skupaj s posvetovalno družbo? Načelno je bil cilj izračun polnih stroškov. Pri tem pa so se zelo hitro pojavile težave. Kar zadeva razmerje med kadrovskimi in splošnimi stroški, so arhivi popolnoma netipična podjetja. Na eni strani je relativno malo sodelavcev, na drugi pa veličinska kubatura zgradbe in precejšnja tehnična

⁵ Marckhgott, Gerhart: Neue Anforderungen an Archivare, v: *Scrinium. Zeitschrift des Verbandes Österreichischer Archivare* 52 (1998), str. 213 in sledeče.

⁶ Prim. citirane pravilnike o pristojbinah, kot tudi na splošno Rumschöttel, Herman: *Benutzungsgebühren in den Archiven der Bundesrepublik Deutschland*, v: *Scrinium* 49 (1989), str. 45 in sledeče.

⁷ *Kärntner Landesarchivgesetz (Landesgesetzblatt 1997, št. 40)*, čl. 17 (2).

oprema. Stavba in oprema Koroškega deželnega arhiva sta popolnoma novi, zato so stroški opreme in nabave, amortizacija in predvidene obresti v celoti izraženi v splošnih stroških. To bi pri vsaki storitvi za seboj potegnili splošen dodatek več kot sto odstotkov h kadrovskim stroškom. Zato so se odločili za tri različne vrste pribitkov k splošnim stroškom: enega za znanstvene prispevke (brez precejšnje uporabe delavnic), enega za storitve (ob uporabi delavnic in naprav) in enega za arhiviranje v ožjem pomenu (z vključevanjem vseh stroškov, tudi za skladišča). To je tudi v skladu z namenom koroškega zakona o deželnem arhivu, ki arhiviranje definira kot obvezno nalogo, za katero dežela kot ustanoviteljica ustanove zagotavlja polno pokrivanje stroškov.⁸ V celoti so zajeti tudi kadrovski stroški, kar pomeni, da so poleg bruto plač upoštevani tudi skupni prispevki delodajalcev, sklad za odpravnine in fiktivni upokojski skladi, ti polni stroški pa so razdeljeni z učinkovito letno vsoto ur na sodelavca. Če odštejemo vse dopuste, posebne dopuste, dopuste za nego, študijske dopuste in verjetne bolniške staleže, avstrijski delavec dela le okoli 1600 ur na leto. Ne izračunava pa se glede na stroške na posameznega delavca, ampak glede na povprečno ceno delovne ure posebnih skupin sodelavcev (služba akademikov, tajništvo, izposoja, restavriranje, čiščenje in vratar, knjižnica itd.).

Ta povprečna cena ure in dodatek k skupnim stroškom sta zajeta v Excelovi tabeli, tako da je izračun vsake posamezne storitve možen v najkrajšem času. Kadar gre za dražjo storitev, tisti akademik, ki se z njo ukvarja, presodi pričakovane delovne in materialne stroške. Tajništvo na podlagi teh podatkov z obračunsko tabelo izdela predračun in ga pošlje naročniku v obliki vmesnega dopisa. Pri tem izrecno opozori, da bo stroške raziskovanja treba plačati tudi ob negativnem rezultatu. Samo če se naročnik s podpisom obveže, da bo plačal stroške tudi v tem primeru, sledi priprava gradiva. Če pa kritje stroškov zavrne oziroma če v primernem roku ne odgovori, se storitve ne izvaja.

Za vprašanja, na katera se da odgovoriti z navadnim svetovanjem v čitalnici ter ob pomoči katalogov in inventarjev, brez uporabe knjižničnega in arhivskega gradiva, torej poizvedbe, ki jih raziskovalci sami opravijo v čitalnici, se ne izstavlja računa.

Storitve, ki se periodično ponavljajo (večinoma na področju reprodukcije), se obračunavajo po ceniku. Ta je bil pripravljen na podlagi obračuna polnih stroškov. Pri kopirnem stroju so bili torej vračunani amortizacijski stroški vključno s predvidenimi obrestmi, pričakovani stroški za servis in popravila, materialni stroški (papir, barva itd.), predvsem pa kadrovski stroški. Pri amor-

tizaciji se ni upoštevalo davčnopравниh amortizacijskih rokov, ampak pričakovano dejansko trajanje uporabe naprave. Ker uporabniki v arhivu naj ne bi smeli sami kopirati zaradi konzervatorskih in arhivsko-tehničnih razlogov, so kadrovski stroški nujno najpomembnejši stroškovni dejavnik pri obračunavanju. Še toliko bolj, ker gre praviloma za posamezne kopije različnih in nepravilnih formatov in mora biti zato relativno nizko ocenjena povprečna storitev na uro delavca, ki kopira. Preračunani stroški za kopijo so bili izhodišče za izdelavo cenika, kamor seveda spadajo tudi arhivsko-tehnične postavke. Ker so npr. naprave za snemanje na mikrofilm drage, število reprodukcij pa je relativno nizko, bi bilo to nesorazmerno drago. Tarifa za te reprodukcije, ki varujejo arhivsko gradivo, je zato zavestno nižje določena, kot bi bilo nujno, če bi šlo za čisto računico. Pri papirnih kopijah pa sedanja tarifa (ne glede na faktor zaokroževanja) natančno ustreza resničnim stroškom, in sicer 5 šilingov za format A4, 6 šilingov za format A3 in 8 šilingov za format A2. Delež kadrovskih stroškov pri vsakem formatu znaša več kot 4 šilinge. Od formata papirja so odvisni samo stroški za papir, barvo in različne zahteve aparata. Iz tega izhaja zgoraj skicirana tarifna tabela.

Ker prihaja obdobje čistega finančnega oblikovanja tarif, so v Koroškem deželnem arhivu stroške za izposajo reprodukcij zvišali za okoli dve tretjini in jih tako precej približali polnim stroškom. Stranke so se morale najprej navaditi na to, šele nato se je število naročenih reprodukcij spet povečalo.

Upoštevanje načel enostavnega obračuna stroškov je nujno vplivalo tudi na interni vsakdan v arhivu. Če se arhivist zaveda stroškov svoje dejavnosti, je prisiljen, da jasno definira cilj zbiranja in naročilo za zbiranje, si prizadeva zavreči stvari, ki ne sodijo zraven, da se izogiba večkratnemu izročilu, da čim bolj optimalno izkoristi skladiščne zmogljivosti, dobro prouči delovne procese in jih po možnosti racionalizira, da bi optimalno izkoristil storitve sodelavcev. Pri vsem tem se nujno pojavijo naslednja vprašanja:

- Koliko izročil si naj in si smemo privoščiti?
- Kako natančna je lahko stopnja obdelave fondov?
- Kateri restavratorski strošek je še opravičljiv?
- Kako se da racionalizirati delovne postopke v zvezi s prevzemom, izločanjem in urejanjem?

Model obračunavanja, kot ga je uporabljal Koroški deželni arhiv, ne omogoča le obračunavanja storitev za tretje osebe, tako da so pokriti stroški, ampak je z njim možno tudi preračunavanje stroškov v upravi sami. S tem modelom se da npr. kadar koli prepričljivo dokazati, da arhivu s prevzemanjem, strokovno obdelavo

⁸ Kämtner Landesarchivgesetz (Landesgesetzblatt 1997, št. 40), čl. 4 in 24.

in pripravo pripomočkov za uporabo dokumentarnega gradiva enega samega okrajnega glavarstva stroški narastejo za prek 1 milijon šilingov. V grobih številkah so to stroški za 200 akademskih ur, 600 ur skladiščne službe, 100 ur restavriranja, 4 mesečne plače praktikantov med počitnicami, 800 arhivskih škatel, eno paletu lepenke, veliko slojev ovojnega papirja, restavracijski material itd., pri čemer nazadnje naštetih materialni stroški predstavljajo samo 10 odstotkov skupnih izdatkov. Tekoče stroške povzroča tudi končno arhivirano dokumentarno gradivo na polici (stroški za stavbo, obratovalni, oskrbovalni stroški itd.), kot tudi vsaka interna upravna izposoja in kakršna koli uporaba. V natančnejšem obračunu stroškov bi lahko tudi te brez velikega zadržka pripisali posameznim uporabnikom skladišča glede na obseg njihovega gradiva. Stroški skladiščenja so odvisni od različnih dejavnikov. Bolj ko je optimalno načrtovanje polic, bolj ko je gradivo stisnjeno, manjši so povprečni stroški. Večje stroške za naprave kompaktnosti se prav tako hitro izračuna kot višje gradbene stroške, ki so potrebni za sistem v glavnem naravnega zračenja, kot ga ima Koroški deželni arhiv.⁹ Kolikor bolj solidno je prvo pakiranje, toliko manjši so dolgoročno vzdrževalni in oskrbovalni stroški. Zato v Koroškem deželnem arhivu uporabljajo izključno škatle in ne valovite lepenke, trajne označitve, primerna lepila itd.

Dejavnik, na katerega se v glavnem ne da vplivati, pa je zelo žalostna kakovost materiala sodobnih dokumentov. Krivoversko vprašanje o tem koliko izročil si sploh lahko privoščimo, se zato ni nanašalo samo na zgodovinsko arhivsko gradivo minulih stoletij, ampak tudi na mase kislega papirja iz lesovine iz 19. in 20. stoletja, katerih propad je popolnoma predvidljiv in ki bodo v dogledni prihodnosti zahtevale ogromne vzdrževalne stroške. Tu se najbrž postavlja vprašanje, koliko vzdrževalnih stroškov si bomo v prihodnosti lahko privoščili. S to hipoteko za prihodnost si dober arhivist ne bo ravno prizadeval čim prej zapolniti skladiščnih zmogljivosti, ampak ravno obratno, pazil bo, da bo čim več prihranil pri kubaturi, a ne izgubil pomembnih informacij.

Pogosto nekateri strokovni oddelki arhivom v končno hrambo izročijo domnevno že izločeno dokumentarno gradivo. Glede na to, da ima Ko-

roški deželni arhiv v novem skladišču še zelo veliko prostih kapacitet, bi bilo čisto lahko te dokumente po razprašitvi dati v škatle in uskladiščiti v najkrajšem času. Če kratek pregled seveda večinoma pokaže, kako površno strokovni oddelki izvršijo delno izločanje dokumentarnega gradiva. Od vsake odločitve praviloma v spisu ležijo številne kopije, marsikdaj celo na ducate neuporabljenih kopij. Dvajset akademskih in 240 ur sodelavcev je bilo potrebno, da so takšen fond novih spisov skrčili za polovico, ne da bi izgubili pomembne informacije. Površno in kratkoročno gledano lahko rečemo, da je bilo po eni strani prihranjeno okoli 400 škatel, kot tudi znatna količina lepenke in ovojnega papirja, po drugi pa je bil za to potreben trenutni višji strošek najmanj 200 ur sodelavcev. Se to splača, bi se lahko vprašali. Če pogledamo dolgoročne stroške za arhiviranje in vzdrževanje, potem se brez dvoma povrne vsaka ura, ki jo sodelavec preživi za pakirno in sortirno mizo in izloča nepotrebno.

Seveda se bodo v prihodnosti pokazali interni upravni stroški, vendar bodo v praksi komajda kdaj prinesli finančni priliv. Obvezno nalogo arhiviranja v upravi še nihče ni resno postavil pod vprašaj. Če pa arhivisti lahko prikažejo stroške, ki nastajajo pri izpolnjevanju te obveznosti, jim bo morda v prihodnosti lažje za to dobiti potrebna sredstva. Glede na vedno skromno odmerjene vire, pa je tudi pomembno, da se arhivisti, kot varuhi zgodovinskega izročila sami začnejo bolj zavedati stroškov, da bi lahko omejena sredstva optimalno porabili za izpolnjevanje svoje osrednje naloge.¹⁰

Prevod: Lidija Berden

SUMMARY

THE ISSUE OF THE EXPENDITURES IN THE AUSTRIAN ARCHIVES

The author deals with the issue of the expenditures in the Austrian archives and focuses on the example of the Carinthian Provincial Archive in Klagenfurt. He presents this question within the context of the modern information society. The article presents the model of expenditure calculation in the Carinthian Provincial Archive.

⁹ Das Kärntner Landesarchiv – Baubericht und Dokumentation, redigirala Evelyne Webemig in Dietmar Müller, Celovec 1996, str. 26 in sledeča.

¹⁰ Pričujoči prispevek je kratek povzetek predavanja, ki ga je imel avtor na 28. avstrijskem Arhivskem dnevu v Celovcu (3. maja 1999) in na 70. nemškem Arhivskem dnevu v Weimarju (21.-24. septembra 1999), in ki je bil objavljen v časopisu Carinthia I, letnik 189 (1999), str. 535–544.